

- А. Н.Николюкина. — М. : Интелвак, 2001. — С. 1119—1125.
4. Копистянська Н. Час і простір у мистецтві слова : моногр. / Нонна Копистянська. — Львів : ПАІС, 2012. — 344 с.
5. Тодоров Ц. Введение в фантастическую литературу / Цветан Тодоров ; пер. с фр. Б. Нарумова. — М. : Дом интеллект. книги, 1999. — 144 с.

L. OVDIJCHUK
Rivne

CHRONOTOPE AS A FACTOR OF GENRE FORMATION IN MODERN FANTASTIC AND FANTASY FOR CHILDREN

The article deals with the features of chronotope in fantastic works and fantasy as a main genre forming element and an important factor in defining the theme, content, plot development and composition formation. Various authors' models of time and space are analyzed in the contemporary writers' works such as V. Arenev, L. Voronyna, M. and S. Dyachenko, Galyna Malyk, Sergij Oksenyk, G. Pahutyak who write in the genre of fantastic prose and fantasy for teenagers.

Key word: fantastic works, fantasy, chronotope, genre forming element.

Л. Н. ОВДИЙЧУК
г. Ровно

ХРОНОТОП КАК ЖАНРОТВОРЧЕСКИЙ ФАКТОР В СОВРЕМЕННОЙ ФАНТАСТИКЕ И ФЭНТЕЗИ ДЛЯ ДЕТЕЙ

В статье раскрыты особенности хронотопа в фантастических произведениях и фэнтези как главного жанротворческого фактора и важного элемента в определении темы, содержания, развития сюжета и формирования композиции. Проанализированы различные авторские модели времени и пространства в произведениях современных писателей Владимира Аренева, Л. Ворониной, М. и С. Дяченко, Галины Малик, Сергея Оксенюка, Галины Пагутяк, пишущих в жанре фантастической прозы и фэнтези для подростков.

Ключевые слова: фантастическая проза, фэнтези, хронотоп, жанротворческий фактор.

Стаття надійшла до редколегії 12.10.2015

УДК 141.78:821.161.2

I. M. ONIKIENKO
м. Кривий Ріг
onikienko1993@mail.ru

КІТЧ У ЖАНРОВІЙ СТРУКТУРІ РОМАНУ С. ЖАДАНА «ДЕПЕШ МОД»

У статті досліджуються деякі аспекти феноменології кітчу С. Жадана. Кітч розглядається як спосіб перекодування культурних знаків епохи 90-х років ХХ ст. Виокремлено три мікромоделі масової культури, презентовані релігійним, поп-культурним і політичним кітчем. Розкрито можливості кітчу в показі розриву мистецтва з релігією, етикою, політикою та механізми перетворення мистецтва й ідеологічних міфів на товар.

Ключові слова: кітч, симулякр, культурні коди, мікромоделі масової культури.

Масовій культурі властива стилізація, спрощення і опредметнення відомих культурних типів і кодів. Розв'язання проблеми перекодування культурних знаків у романі «Депеш Мод» розкриє деякі аспекти феноменології кітчу С. Жадана. Автор удається до

кітчу як неякісного мистецтва, несмаку, примітиву, щоб показати розрив мистецтва з релігією, етикою, політикою, що став визначальним для антикультури 90-х років. Метою пропонованого дослідження є розгляд кітчу С. Жадана як мікромоделі масової культури в

суспільстві, котре переживає глобальні трансформації і, вдаючись до імітування, перетворює мистецтво та ідеологічні міфи на товар. У такий спосіб у масовій культурі відбувається, як слушно зазначає Т. Гундорова, «підстановка естетики споживання на місце естетичної тотожності» [2, 25]. Ставимо завдання проаналізувати, як кітч впливає на процеси образотворення й стилетворення письменника та яка його роль у жанровій структурі роману.

Жанрову структуру роману С. Жадана дослідники кваліфікують неоднозначно. О. Довженко визначає, що «за формою це соціально-філософська алкогольно-наркотична подорож» [3, 18]. О. Коцарев називає роман «історією-хохмою» [5]. Я. Голобородько зауважує, що в романі розгортаються сценки неформально молодіжного життя, і тримається думки про жанрову поліінтерпретаційність тексту: «це текст-action, текст-message, текст-frame, have metal української літератури» [1, 18]. Сам автор запропонував визначати текст як роман.

У складній композиції роману чотири вступи, кожен з яких, до початку основної дії, по-різному інтерпретує мотив імітації, що, за законами постмодерністської поетики, дивним чином поєднаний зі створеним неоміфологічним топосом дороги. Дорога – символічна подорож за найвищими цінностями, які вже не є сакральними, однак залишаються не менш бажаними.

Кітчі С. Жадана репрезентують символи всього покоління 1990-х: пастор і його золочений ролекс як фетишизація релігії та недосяжна мрія українця-маргінала про духовного психотерапевта (проповідь преподобного Джонсона-і-Джонсона та її спрощено-імпульсивна інтерпретація українською перекладачкою постають як релігійний кітч); життя і творчість ірландської групи «Депеш Мод» як фетишизація мистецтва і недосяжна мрія маргінала про зірковість (поп-культурний кітч розкриває механізми перетворення естетичних цінностей в масову індустрію в посттоталітарній дійсності); теорія товаришів з Донецького обкому партії як політичний симулякр, що дарує ілюзію соціального щастя (ідеологічний кітч розкриває механізми паразитування на матриці марксистсько-

ленінської ідеології, демонструє невитравність анархічно-комуністичних ідей). Релігійний кітч актуалізує потребу мас у компенсаторних, адаптаційних та терапевтичних можливостях релігії як культурного коду. Поп-культурний кітч відсилає до назви роману, в якій закодовано психотравму підлітків 90-х від втрати зв'язків з родиною, що підтверджує оповідь Васі Комуніста про набутий разом з братом альбом ірландської групи і наголошення на тому, що це була єдина річ, яка об'єднувала їх у житті.

Молодіжна радіопрोगрама «Музична толока», яку слухають оповідач і Вася Комуніст і яка присвячена творчості популярної серед радянської молоді західної групи, – центральний кітч роману. Розповідь про життя Дейва Гана, соліста групи, містить спрощену вигадку про факти його життя, перебільшення негативних стимулів творчості, що є ознакою кітчу. Корені цього кітчу пов'язані з фольклорними народними традиціями. В ефірі радіопрोगрами жодного разу не прозвучали пісні групи, що внеможливило залучення слухача до естетичної свідомості. Натомість, щоразу звучить пісня «Моя мама» з репертуару співака Степана Галябарди, ім'я якого записано як загальна, а не власна назва. Слухач ідентифікує себе з естетизованими речами («маміні сині очі» або золочений ролекс на руці преподобного), що підтверджує теорію фетишизації (опредметнення) мистецьких об'єктів як теорію масової культури. Балаганність – складова частина цього поп-культурного кітчу, адже мета передачі – розважити публіку, перекодувати поп-культурний імідж групи в русло масової культури, від чого образ провінціалізується, наближається до невибагливого радянського реципієнта. Коли друзі чують, що очі мами «трішечки солоні», то Вася доходить висновку, що «маму захавали» [4, 163].

Кітч Жадана пародіює рівень, на якому засвоювалась в імперії західна культура, а також підтверджує, що мистецтво продукується й споживається. При цьому відбувається деестетизація мистецтва: слухач сприймає мистецьку річ не через її автономність, а так, як відбиває вона масову комерційну реальність посттоталітарної доби. Невлаштованість побуту радянської людини, відсутність добробуту,

стабільності викликають заздрість до зірковості, бажання і доторкнутися до життя богемми, і в той же час принизити мистецький об'єкт західної культури, подати його в темряві моральної недосконалої: «...горопаха Дейв благополучно сидить на героїні і злазити з нього не збирається, та й навіщо, дорогі радіослухачі, йому з нього злазити? Було б у вас стільки бабла, ви б теж ні про що, крім героїну, не думали...» [4, 167]. У ситуації масової культури неможливо провести демаркаційну лінію між високим мистецтвом і низькою культурою. Відбувається маніпулювання смаками, створюється антикультура, реципієнт привчається до її цінностей. Крім того, життя історія «мами» соліста і неодноразово згадуваний образ матері ліричного героя з пісні галябарди втілюють символіку глибоко закоріненого в українське життя материнського культу, з одного боку, та інфантильності – з другого. Інфантильність символізує бажання заховатися від катастроф доби і не брати на себе відповідальність за все, що відбувається в пострадянській дійсності.

Урятувати покоління підлітків 90-х (панк-покоління) від того, чим є реальність, покликаний ідеологічний кітч, в основу якого покладено концепцію неокомунізму. Якщо поп-культурний кітч примушує замислитись над причинами нашої духовної бідності, то ідеологічний кітч відповідає на питання про наші матеріальні злидні та внутрішню громадянську ворожнечу. Не можна погодитися з О. Юрчук, що «ідея потреби для нації комуністичного минулого в сучасному повсякденні стає лейтмотивом всього роману» [6, 204], адже Марксова теорія перманентного розпаду капіталу, травестована Чапаєм у «теорію перманентного пох...зму» [4, 101] (лайливе слово підкреслює особливу байдужість й безвідповідальність за наслідки своїх дій), стала реальністю нашого часу і кітч С. Жадана виглядає сьогодні як промовисте застереження державі від подібних теорій. Закономірно й те, що авторами оновленої Марксової теорії є товариші з донецького обкому, які, з одного боку, прагли пролетаризувати свідомість українців східних регіонів, а з іншого – нацьковували вищеназваних українців проти їх особистого внутрішнього ворога – центральної влади.

О. Юрчук слушно виділяє два знакові міфи в структурі роману «Депеш Мод» – пролетаризацію свідомості та пошук внутрішнього ворога [6, 204]. Кітч, імпульсивно створюваний Чапаєм, є механічним переказом теорії товаришів із донецького обкому. Текст, як і належить кітчу, складається з перерахування безсистемно нагромаджених структурних підрозділів нового пролетаризованого суспільства, яке прагне відокремитись від основної частини України, заперечити фундаментальні основи громадянського суспільства: влада не потрібна, натомість застосовується «принцип ПиХ» [4, 104] – Пролетарська Хартія та «самодостатні ЗРЯ» [4, 104] – зовнішні робітничі ячейки. Структурована влада не потрібна, всі структури та інституції необхідно знищити. В армії також «немає РЕАЛЬНОЇ потреби» [4, 107]. Кітч виступає і як симулякр, коли поєднуються уривки фантазії, що засвідчують, як безглузда марнотратність стає мотивом бунту проти існування: «Нічого виготовляти не потрібно. Кожна ЗРЯ може вільно жити кілька десятків років за рахунок уже існуючого потенціалу. На практиці це відбувається так. Ось наш завод. Навколо нього утворюється ЗРЯ, бере на себе певну кількість об'єктів загальноміської інфраструктури, перебирає владу і все це розх...чує (лайливе слово визначає бездонну міру розбазарювання державного майна та мародерства, що вже стали реальністю східних регіонів і Криму – І. О.). Захоплюємо банк, а бабки витрачаємо на життя та функціонування ЗРЯ, захоплюємо торгові центри і всі шмотки рівномірно розподіляємо серед членів ЗРЯ, захоплюємо тачки і пускаємо їх на потреби ячейки» [4, 105].

Головне задоволення, яке приносить кітч, – оновлена марксистська теорія, полягає в тому, що вдосталь можна споживати, нічого при цьому не виробляючи, адже «товариші з донецького обкому все перерахували і з'ясували, що вся теперішня база капіталу здатна прогодувати себе саму, як мінімум, протягом найближчих 67 років» [4, 106]. На запитання Собаки, що ж буде потім, Чапай не може дати відповіді, оскільки теорія «в принципі нова, ще не апробована на практиці» [4, 106]. Усе виглядає так, ніби чинні форми організації життя – фікція, а паразитування на матриці

марксистсько-ленінської теорії може стати реальністю.

Т. Гундорова цитує теорію естетики Т. Адорно: «те, що колись було мистецтвом, згодом може стати кітчем». І зазначає: «Зворотного шляху, себто перетворення кітч на мистецтво, Адорно не визнає» [2, 30]. А чи може кітч – симулякр, що є копією за відсутності оригіналу, стати реальністю? Історія вже вилушила демонічну суть марксистсько-ленінської теорії. Українське сьогодення постало ще одним незбагненим іншим цього зловісного оригіналу.

У часи помаранчевого Майдану 2004 р. С. Жадан застерігав «дітей середнього та шкільного віку» від апробації запальних сумішей, інструкції з виготовлення й експлуатації яких підготувала Партія Українських Комуністів, зібравши цю провокативну інформацію до «бібліотеки трударя» [4, 192]. «Товариші з донецького обкому» намагались витренувати молодь із міркувань безвиході: якщо ти не кинеш бомбу в антинародний режим, то режим кине цю бомбу в тебе: «Тож займи зручну для себе позицію на вирішальній стадії боротьби пролетаріату за власне, бл..., визволення!» [4, 206] (лайка виявляє агресивне наполягання нових народних очільників, які 2014 р. виявили байдужість до майбутнього і спрагу збагачення). Від такої перспективи підлітки С. Жадана пливуть, занурюючись все глибше, відштовхуючись від важкої синьої води руками, розкурюючи драп [4, 209].

Кітчі пов'язані між собою образом бібліотеки – симулякру, що в усіх випадках є отрутою чи опієм. Про це свідчить купка брошурок, які оповідач Жадан виявляє у Васі Комуніста. Брошурки про бомби дав Чапай, а про Ісуса – Какао. Какао «тусував» із баптистами, тож біблійного оригіналу не знав. Коли Вася читав у баптистських копіях «Від Луки», «Від Івана», «Від Матвія», то йому уявлялося, «ніби в електричці хтось іде, продає отруту і кричить – від тарганів! від щурів! від мокриць...» [4, 207]. Брошурки – елемент рекламності, великого тиражування, що розраховано на масового невибагливого реципієнта. Агенти Джонсона-і-Джонсона забезпечили йому безпрограшну рекламу – «прес-реліз, котру роздають всім на вході, брошурки та безкош-

товні календарики з фізією преподобного» [4, 30]. А після проповіді, «витримуючи драматургію агітаційної роботи серед аборигенів, в гру вступав Божественний оркестр преподобного» [4, 38].

Не можна не зауважити, що кітчі роману нагадують також комікси, в яких культурні знаки перетворюються на образи для загального користування. Так, ведучий радіопередачі раптом сповіщає слухачів, що у соліста ірландської групи виросла борода і він став схожим на Санта Клауса [4, 176]; Джонсон-і-Джонсон переконує, що просвітління, яке дарує Ісус, схоже на «невеличку смужку світла, як уночі, коли ви відкриваєте холодильник» [4, 36], тощо.

Автор протестує проти визначальних сил епохи 90-х: масової культури (антикультури); релігії як ідеології (антирелігії) та засилля олігархічної влади, що перетворює на товар соціальну реальність. Символом антинародної влади стають «товариші з донецького обкому», а об'єктом пародії автора є політика як симуляція, що відображає, передусім, бажане, а не справжнє.

Коментатори (перекладач західного пастора, ведучий радіопередачі, оповідач ідеологічного міфу) – одна з центральних постатей кітч С. Жадана, що створює ефект дво / багатоголосся й виявляє комплекси радянської людини, її соціальне несвідоме: ненависть до невлаштованого побуту, заздрість до зірковості, бажання торкнутися життя богеми (мистецької, культової релігійної чи політичної), прагнення споживати, нічого не виробляючи.

Отже, розкриваючи деякі аспекти феноменології кітч С. Жадана, зазначимо, що кітчі корелюють неоміфологічний хронотоп роману «Депеш Мод», виявляють своєрідний антистиль посттоталітарної доби 90-х, який сформувався на основі дисгармонії елітарної та популярної свідомості: релігія / ідеологія; мистецтво, естетична свідомість, катарсис / культурна індустрія, естетизовані речі, ерзац-задоволення; політика / симулякри, що дарують ілюзію соціального щастя. Ідеться про перекодування таких культурних знаків як релігія, мистецтво і політика. Упізнавані також в інших текстах риси кітч С. Жадана:

пародійне дво / багатоголосся, розчинення голосу автора у використовуваних дискурсах, а також травестійне зниження класичних зразків.

Список використаних джерел

1. Голобородько Я. Легітимація українського андеграунду. «Депеш Мод» як «Modern Talking» Сергія Жадана / Ярослав Голобородько // Дзеркало тижня. — 2005. — № 33. — С. 18.
2. Гундорова Т. Кітч і Література. Травестії / Тамара Гундорова. — К. : Факт, 2008. — 284 с.
3. Довженко О. Жадан for the massage / Отар Довженко // Дзеркало тижня. — 2004. — № 47 (522). — С. 18.

І. ОНИКІЄНКО

Кривий Ріг

KITSCH IN THE GENRE STRUCTURE OF THE NOVEL BY S. ZHADAN «DEPECHE MODE»

The article deals with some aspects of the phenomenology of S. Zhadan's kitsch. Kitsch is seen as a way of encoding cultural era marks of the 1990s. Three micro model of mass culture are determined as religious, political and the popular culture kitsch. It also reveals the kitch opportunities to show the gap between the art and religion, ethics, politics and the ways of transforming ideological myths into the objects of commerce.

Key words: kitsch, simulacrum, banter, cultural codes, micro model of mass culture, imitation motive, social unconscious, neomythical chronotop.

И. Н. ОНИКІЄНКО

г. Кривой Рог

КИТЧ В ЖАНРОВОЙ СТРУКТУРЕ РОМАНА С. ЖАДАНА «ДЕПЕШ МОД»

В статье изучены некоторые аспекты феноменологии китча С. Жадана. Китч рассматривается как способ перекодирования культурных знаков эпохи 90-х годов XX ст. Выделяются три микромоделю массовой культуры, представленные религиозным, поп-культурным и политическим китчем. Раскрываются возможности китча в демонстрации разрыва искусства с религией, этикой, политикой, а также механизмы перевоплощения искусства, идеологических мифов в товар.

Ключевые слова: китч, симулякр, культурные коды, микромоделю массовой культуры.

Стаття надійшла до редколегії 11.10.2015